

פרי ביכורים

חידושי הלכה והגות משולחנו של מורינו הגאון רבי יצחק מאיר הגר שליט"א

רב ומו"צ דקהילת חניכי הישיבות רמת בית שמש ב'

י"ל ע"י מכון תורה ברמה רמב"ש ב' הערות ושאלות pribicurim100@gmail.com

ל.ה.ו.-פרשת ויקרא-תש"פ

קובץ בענין ברכת האילנות

א. בשו"ע סי' רכ"ו על פי הגמ' בברכות מג, איתא, אמר רב יהודה: האי מאן דנפיק ביומי ניסן וחזי אילני דקא מלבלבי, אומר, ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות להתנאות בהן בני אדם.

ולכאורה קשה מה שנקט בלי דנפיק בימי ניסן כי הרי אם נהנה מהאילנות מה לו להגביל בניסן והרי לא מצינו בברכת הנהנין הגבלה בזמן, אם נהנה עליו לברך, ודוחק לפרש דסתמא דמילתא נקט כי זה זמן הפריחה. ויעוי"י עוד בתשו' הר צבי סי' קיח שמאריך בזה, ושם מתקשה מדוע נקטו דוקא חדש ניסן אם הזמן הוא אם מלבלבי, ואפי' אם נימא שרוב הלבוב הוא בניסן כדכ' שם ולכך נקטו חדש ניסן, אך הדבר תמוה עדיין, דהא אם הוי ברכה על הנאת האדם מדוע נקטו ניסן דוקא.

ונראה ליישב בזה, דהנה כתב הרע"ב במס' אבות פרק ג משנה ז המפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה הרי זה מתחייב בנפשו וז"ל, מה נאה אילן זה מה נאה ניר זה = הוא הדין

לכל שיחה בטלה, אלא שדיבר בהווה שדרך הולכי דרכים לדבר במה שרואים בעיניהם. ויש אומרים, דאשמעינן רבותא דאע"ג דעל ידי כן הוא מברך ברוך שככה לו בעולמו, אעפ"כ מעלין עליו כאילו מתחייב בנפשו, מפני שהפסיק ממשנתו: עכ"ל. הרי שאסור להפסיק ממשנתו גם לברך ברכת האילנות, והרי זה כמי שמברך על ערלה שלדעת הרעק"א אסור לברך על ערלה.

ולפי זה י"ל שלכן נקט ימי ניסן כי הרי בימי ניסן יצאו התלמידים מביהמ"ד כדי לסדר פרנסתם לכל ימי השנה כדאי' במס' ברכות מח וזהו הזמן היחיד בו יכלו לברך ברכת האילנות בהיתר ללא שיצאו מביהמ"ד במיוחד לראות אילן נאה.

ב. לשון הגמ' הוא היוצא בימי ניסן, אך יש אילנות כמו השקד ועוד שמלבלבים כבר קודם לחדש ניסן או במדינות השוכנות בדרום העולם כמו אוסטרליה ושכנותיה או דרום אמריקה או אפריקה הלבוב שם בחדש תשרי הרי שברכת האילנות שם צריכה להיות בחדש אחר מניסן, ואכן כך כתב המ"ב שם, וז"ל, משנה ברורה סימן רכו ס"ק א, אורחא דמלתא נקט שאז דרך ארצות החמים ללבלב האילנות וה"ה בחודש אחר כל שרואה הלבוב פעם ראשון מברך [אחרונים] ואכן כך גם כתבו הראשונים, הריטב"א בסדר ברכת הנהנין שלו ובס' האשכול, ונראה לי שזה גם מדוייק היטב בלשון השו"ע שכתב בכותרת של הסימן, הרואה פרחי אילן מה מברך, ולא כתב הרואה פרחי אילן "בחדש ניסן" הרי שדעתו שאינו קשור בדוקא לחדש ניסן, וכדכ' המ"ב.

ג. אך המקובלים כתבו שעיקר הברכה שייכת רק לחדש ניסן כמובא בכף החיים סק"א בשם הברכי יוסף, ויש שכתבו שהברכה קשורה לתקופת ניסן וכדכ' החת"ס בהג' על השו"ע בשם רבו רבי נתן אדלר, ויעויי' בהרחבה בס' מעשה חמד פ"א הע' יט-יח-כ שמסיק דלכתחילה לא יברך באדר אך באייר יכולים לברך אם עדיין לא בירכו. אך לכאורה יסוד הענין הוא שיש בכל תקופה עליית הדצח"מ ובניסן הוא זמן עליית הצומח וכמבואר בהגדת אורח לחיים מבעל הבן איש חי באריכות, ומסתמא קשור לתקופת ניסן.

ד. את הברכה יש לברך על הפריחה של הפירות אך אם נפל הפרח והתחיל לגדול הפרי נחלקו בזה האחרונים וכפשוטו לשון השו"ע ובמ"ב סק"ד כ' בשם הא"ר שאם גדל הפרי לא כל צרכו יכול עדיין לברך אם ראה את הפריחה קודם לכן ולא בירך, וכ"כ בחיי"א ובלבוש אפ"י אם לא ראה הפריחה קודם לכן, וכ' בשם הפרי מגדים שאם הפרי גדל כל צרכו ואפשר לברך עליו שהחיינו אין לברך עליו שוב ברכת האילנות, אך בהלכות ברכת האילנות להגר"ש דבליצקי שליט"א כ' בשם האשכול בעמ' 68 שאם נפל הפרח אי אפשר שוב לברך, והאשכול שהיה מהראשונים לא היה לפני הא"ר והפמ"ג, עוד כ' שם לחלוק על מנהגי טונים שאם חלק מהאילן כבר נפל הפרח אי אפשר לברך על הפרחים, וכ' שלא מסתבר ומותר לברך על כל פרח אפ"י שחלק מהאילן כבר נהיה פרי.

ה. את הברכה יש לברך פעם אחת בשנה ולא יותר. אבל אם ראה פעם אחת ולא בירך יכול לברך בפעם אחרת שרואה, כמו' במ"ב ס"ק ה' ובשעה"צ ס"ק ג', וכ' שם להחמיר בשם המג"א יעו"ש, ולכן ראוי להזר ולברך מיד בראש חדש ניסן ולא לדחות זאת, מה גם שמבואר בפוסקים שיש ענין להזר לברך מיד בראש חדש ניסן וברוב עם.

ו. על אילנות סרק אין לברך ברכת האילנות, כדכ' המ"ב בס"ק ב', ומקורו בהלכות קטנות ח"ב סי' כח, ודלא כהיעב"ץ במו"ק שכ' שאפשר לברך על אילנות סרק. ובס' מעשה חמד העיר שגם בשו"ע הרב לא הזכיר אילן מאכל, ולהלכה כ' שם בפ"ב הע' סג שאם כן ברך על אילני סרק שוב לא יברך כי יש דעות שיצא יד"ח.

ז. יש לצאת לכתחילה לשדה לברך וכלשון הגמ' מאן דנפיק ביומי דניסן. הלק"ט שם על פי דברי הרמב"ם, כמו כן יש שהקפידו לברך על ב' אילנות דווקא אפ"י אם הם מאותו המין, כמו' שם ובכף החיים סק"ב ועוד. ויש שכתבו שריבוי האילנות יש בו הידור. שם. אך מעיקר הדין בודאי שדי באילן אחד בעיר.

ה. אפילו שכתוב היוצא ב"ימי" ניסן רשאי לברך בלילה אם רואה את האילן, כ"כ בצ"א
ח"ב סי' כ.

ט. על אילן מורכב, שמור ונעבד בשביעית נחלקו הפוסקים אם רשאים לברך כיון שנעשה
בו איסור אך מ"מ למעשה הם מותרים בהנאה, ויעויי' בביאור הלכה סי' רכה ס"ג לענין
ברכת שהחיינו בפרי חדש שהביא בזה מחלוקת בין ההלכות קטנות שמחמיר כי זה נעשה
נגד רצון הבורא לבין היעב"ץ בתש"ו סג, וברכת האילנות שוה לענין זה כמו' בתש"ו
מנחת יצחק ח"ג סי' כה, ולמעשה כ' באגרו"מ או"ח ח"ב סי' נח להחמיר בזה, ולכתחילה
בודאי שראוי לחפש אילן שאינו מורכב. אך אם הוא כבר ניטע מפירות של אילן שכבר
הורכב ועתה אין בו כבר עברה יל"ע ונראה להקל כי עתה לא נעשתה בו עברה וחל"ע.

י. אם ניטע בשבת באיסור שצריכים לעוקרו כמבואר בביאוה"ל סי' שיח ד"ה אחת אין
לברך עליו ברכת האילנות.

יא. על אילן של ערלה הגרעק"א בהגהותיו על שו"ע או"ח סי' רכ"ו מסתפק אם יכול לברך
ברכת האילנות על אילנות של ערלה משום שאי אפשר ליהנות מהם הרי שלא שייך
לברך עליהם ברכת האילנות להנות בהם בני אדם. ויש מהאחרונים שפקקו בזה יעויי'
בשו"ת רב פעלים^{עט} ועוד.

ובשו"ת דובב מישרים^פ הוכיח מהמשנה במס' מעשר שני^פ והובא נמי בגמ' בב"ק סט.
דאיתא שם, דמצינין בשמיטה כרם רבעי וערלה שלא יכשלו בהם בני אדם ואין מצינין
בשאר שני שבוע, ולציין משום גזלנין לא חיישינן משום הלעיטהו לרשע וכו', והקשה שם,
מדוע לא יצינו שמא יכשלו בני אדם ויברכו ברכת האילנות על אילנות של ערלה, הא ראוי
מכך שמותר לברך. ובס' מעשה חמד הביא כמה סברות לדחות רא"י זו ויעויי' עוד בס' עקבי

ע"ט. ח"ג סי' ס.
פ. ח"ג סי' ה.
פ"א. מ"ה מ"א

חיים סי' ה' בענין זה. ובקונטרס מרפסין איגרא כ' לתרץ בשם הגר"ח"ק, דבגמ' בב"ק מיירי בפירות שגמר גידולן ולא מברכים ע"ז ברכת האילנות. ובשם הגר"א"ל כ' שם לתרץ, שבערלה בשביעית הפקר הפירות לאינשי דעלמא שנוטלים מהפירות, ולכן יש להזהירם שלא יאכלו מזה, אך לענין ברכת האילנות שבעל הבית לא נותן משלו לאינשי דעלמא רק שהם מברכים על שלו ועל זה אין צריך את דעתו ורשותו ע"כ אין בזה חיוב להזהירם. ויעויי' בשו"ת אור לציון ג, ו הע' ד שכ' כי המשנה מיירי כשהפירות קיימים ויש לחוש לגזל אך ברכת האילנות מברכים קודם לכן ואין ראייה משם לכאן.

ונראה לי לדחות ראי' זו מכמה טעמים.

א. הרמב"ם^{פב} כ', אכל ביוה"כ עלי גפנים פטור לולבי גפנים חייב ואלו הם לולבי גפנים כל שלבלבו בא"י מראש השנה ועד יוה"כ. וכ' ע"ז ברבינו מנוח, לולבי גפנים וכו' והרב כ' בארץ ישראל לפי שא"י מבכרת משאר כל הארצות. הרי שבא"י הגפן מלבלבת כבר בתשרי שהוא זמן יוה"כ. והרי בב"ק מיירי בכרם רבעי, וכרם רבעי לבלב בא"י ולכן לא ציינוהו כי בניסן כבר עבר לבלובו ואין עוד על מה לברך, ואפי' להסוברים דא"י צ' לברך בניסן דווקא מ"מ בע"י שיהיה זמן בו רוב אילנות מלבלבין והוא בוודאי לא בתשרי.

ב. בשו"ת דברי מלכיא"ל^{פג} כ' להקשות, דבברכות דף כח. אי' הרואה אילנות טובות אומר ברוך שככה לו בעולמו ושם דף נח: איתא היוצא בימי ניסן אומר שלא חיסר וכו'. ולכאוי' הוי סתירה כיון שברואה מברך שככה תו לא שייכא ברכה דניסן. יעו"ש מה שתירץ. ואכן המהר"ל מפראג בספרו אור חדש דף פג. כתב שהיוצא בימי ניסן ורואה אילנות טובים מברך ברוך שככה לו בעולמו. וצ"ע.

והנראה לתרץ בזה, דהברכה שככה לו בעולמו הובאה בברייתא, וחזינן דתנאים דברייתא תיקנו תקנה לברך ברכה כללית על אילנות נאות ובריות נאות. אך בגמ' דף כח: גבי היוצא בימי ניסן הוי מימרא דרב יהודה אמר שמואל, דהוי אמורא ולכאוי' ניתנה רשות לאמוראים לפרט ולייחד הברכה הכללית לברכות מפורטות ולצמצמם לזמנים המיוחדים השייכים

^{פב}. פרק ב' מהל' שביתת העשור ה"ו
^{פג}. ה"ג סי' ב.

לאותם זמנים פרטיים, וכדמצינו בירושלמי פ' כיצד מברכין סוגי ברכות שנתיחדו על מינים ממינים שונים. ובחידושי היעב"ץ עמ"ס שבת כד. מוכיח מכמה מקומות שתורף נוסחאות הברכות לא הושלמו עד זמני האמוראים. וא"כ י"ל דבזמן המשנה דמעשר שני הנ"ל עדיין לא נתקנה ברכה פרטית זו של ברכת האילנות המיוחדת והמפורטת אלא היתה ברכה כללית של שככה לו בעולמו ששייכת לכאו' גם באילנות של ערלה שהרי אין בה לשון של היתר הנאה. ויש להוסיף על כך, דהאחרונים העירו על הגמ' בברכות לה. ששואלת מנא הני מילי דיש לברך מנה"מ דהא מצינו הרבה ברכות ולא הקשו על זה מנה"מ. ולדברינו ניחא דיסוד תיקון ברכות נלמד מכך שאסור להינות מהעולם ללא ברכה ולאחר יסוד זה תיקנו חז"ל והאמוראים ברכות הרבה.

ואמנם בברכה זו של שככה לו בעולמו לא נהגו לברך בזמן הזה וכמבואר במשנה ברורה⁷², ובשער הציון או' לג כ' בטעם הדבר שזה משום שברכה זו היא על בריות משונות ביופיין ומי יוכל לדקדק בזה. ולפי זה ענין זה ברכה שונה מברכה דחודש ניסן, אך מ"מ קושיית הדברי מלכיאל במקומה עומדת דאם תקנו ברכה לכל האילנות מה הוסיפו לתקן ברכה לאילנות משונות ביופיין. ואם נימא דתקנה דשאר אילנות הוי תקנה מאוחרת יתכן ליישב גם מדוע אין מברכין בזמן הזה מאחר וברכה ראשונה נכללת בברכה שנתקנה לאחריה. ויל"ע.

וראיתי בס' שערי ברכות עמ' ז' שהעיר על נוסח הברכה בורא פרי העץ ואין אומרים בורא פרי האילן, ומביא בשם הגר"א כי אילן זהו לשון מאוחרת ולא לשון התורה והברכות נתקנו בל' התורה, והקשה על זה מברכת האילנות שכן מזכירים בו אילנות טובות וכו', ומביא שם בהרחבה עוד תירוצים בענין זה, אך לפי"ד עד השתא ניחא, כיון שכל כולה של תקנת ברכת האילנות הוי תקנה מאוחרת מזמן התנאים ולא הוי ברכה יסודית שנתקנה קודם לכן, והברכות העיקריות נתקנו לפי לשון התורה אך הברכות שתיקנו מאוחר יותר על דברים פרטיים וכו', נתקנו כלשונם, ואילן הוי הלשון בזמנם כפי שרואים בכמה מקומות בחז"ל.

⁷². סי' רכה ס"ק לב

וראיתי בס' בצילו חימדתי עמי מט ששמע הגר"י רבינוביץ זצ"ל מפי גאב"ד טשעבין בעמח"ס דובב משרים שאמר בסוף ימיו שאינו חוזר בו משום פסק שפסק בדובב משרים חוץ מהראיה שהביא מהגמ' בב"ק נגד ספיקת הרעק"א בענין ערלה בברכת האילנות כי בכזו ראייה לא מפריכין ספיקת הרעק"א. ולא פירש.

יב. הברכה היא כשרואה את הלבולב ועומד במרחק בו יכול לראותו. כ"כ האחרונים.

יג. נשים מברכות ברכה זו ולא שייך בה הסברא של מצות עשה שהז"ג, וה"ה שיש לחנך בה קטנים. ויעויי בתשובות והנהגות ח"א סי' קצ דנשים אינם צריכות להדר אחר ברכה זו אך בזמן ראותם את הפריחה יברכו.

יד. בכף החיים הביא כמה פוסקים שכתבו שאין לברך ברכת האילנות בשבת ולמעשה כתבו הפוסקים שמותר, יעויי בס' מועד לכל חי סי' א' סעי' ח ובהגדת חזון עובדיה עמ' יד, והגאון האדרת הידר לברך בשבת משום מאה ברכות. רק שיש להזהר שלא לגעת בפריחה. ודעת בעל השבט הלוי הובא בקובץ מבית לוי שאין לברך בשבת וכ"כ באור לציון על פי המקובלים.

טו. על גידולי מים ועצים הגדלים בעציצים יכולים לברך ברכת האילנות כי העיקר שרואה את הפריחה ונהנה ממנה. כ"כ בקובץ מבית לוי.

טז. נוסח הברכה הוא, שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ליהנות בהם בני אדם, והגירסאות שלא חיסר בעולמו דבר, הוו טעות ביסודן. כ"כ האחרונים, כי הנוסח בגמ' הוא כלום ולא דבר. (היחיד שכי' דבר הוא האשכול אך אינו באף מקור אחר) ועל המקפיד בברכה זו בהידור הביא הא"ר שנאמר עליו הפסוק ראה ריח בני כריח השדה אשר בירכו ה'.

בשׁוׁיַת התעוררות תשובה או״ח ס״י קד הסתפק בכמה ספיקות בענין ברכת האילנות וז״ל,¹ במי שאין יכול לצאת החוצה ביומי ניסן לברך על אילנות דמלבלבי אם מביאין לו ענף מלא פרחי שושנים אם יוכל לברך עליהם, והנה בברכות כאן קאמר ר׳ יהודא האי מאן דנפיק ביומי ניסן והרמב״ם בהל׳ ברכות פ״י הי״ג כתב להדיא היוצא לשדות או לגנות ביומי ניסן משמע דווקא אם רואה האילנות בעיקרן בשדה אז מברך¹.

עוד נסתפקתי דווקא אם רואה את הפרחים כשהם לבנים ואדומים כשושנים שנחמדים למראה ויש לו הנאה בראותם כנראה מנוסח הברכה ולא חיסר בעולמו כלום להנות בהם או נאמר כיון שמוציאין האילנות עלים כהרבה אילנות שמוציאין העלים קודם הפרחים ג״כ יש לברך ולשון לבלב מורה על זה כדאיתא במסכת יומא פא ע״ב האוכל לולבי גפנים שלבלבו קודם ראש השנה ביום הכפורים פטור מפני שהוא כעץ לבלבו אחר ראש השנה חייב ופירוש הלבלב הוא קאי על הגבעולים הדקים הירוקים שנוספו כל ימות החמה בגפן ולא הפרחים שהמה בימי האביב ויום הכפורים הוא בשעת הבציר ומלשון הרמב״ם שם שכתב וראה אילנות פורחות וניצנים עולות משמע דווקא אם רואה הפרחים אז מברך וקצת ראייה מגמרא ראש השנה יא ע״א דלכן קוראים לחודש השני חודש זיו משום דאית ביה זיווא לאילנות כדאמר ר׳ יהודא אילני דקא מלבלבי ומוכוח גם כן דאם לא בירך בחודש ניסן יכול לברך גם בחודש אייר דהא קרא לחודש השני חודש זיו משום דאית ביה זיווא לאילנות כר׳ יהודה, ומסתבר דאם לא בירך בפעם הראשון שראה אותם שמברך כל זמן שמלבלבים ולא דמי לברכת שהחיינו על פרי חדש בראייה ראשונה או באכילה ראשונה ששהחיינו מברך רק על עיקר השמחה שבאה לו רק בפעם הראשונה אבל כאן מברך על ההנאה לטוב. עכ״ד.

¹ אולי תלוי במח' ר"י ורבנן, במס' ברכות דף מ עמוד א מאן תנא דעיקר אילן ארעא היא? אמר רב נחמן בר יצחק: רבי יהודה היא, דתנן: יבש המעין ונקצץ האילן - מביא ואינו קורא; רבי יהודה אומר: מביא וקורא. וההלכה דלא כר"י.

ונסיים בדברי הרש"ר הירש שהקשה מדוע תיקנו לברך ברכת האילנות על אילן בניסן ולא בט"ו בשבט שאזי חל ר"ה לאילנות. וכתב ליישב, דמכאן חזינן כוחו של עם ישראל, שהרי בשבט כוחו של האילן עדיין בכח שהשרף יוצא מהאילנות אך עדיין אינו בפועל כי עדיין לא הנצו הפירות, ועתידין הם להנץ בניסן, אך את הראש השנה שלו כבר מונין מזמן היותו פרי בכח כי בכך מתפללין ומשפיעים כם לעשותו פרי חזק בפועל, וכך גם באדם בהיותו עץ השדה, גם אם לא מראה כח בפועל אך היותו כח בכח הוא די בכדי להתפלל עליו עד שזוכה ונעשה פרי בפועל כדי שיברכו עליו ברכה הראויה לו.

שני נקודות הלכתיות לימי הקורונה

נשאלתי על מי שהולך לביהכ"ס עפ כפפות האם צריך ליטול ידיו כשיוצא, ועניתיו שמסתבר שחייב כי יש רוח רעה, ולזה לא מועיל כפפות, ופשוט.

ועוד הסתפקתי על תפילה בציבור שאסור בימים אלו, ואף על פי כן אם התקבץ מנין בדרך שאסרו חכמי הרפואה ללא הרחקה הנדרשת והוי מקום סכנה, האם יש לענות אחרי ברכותיהם קדיש וברכו שנאמרו באיסור של שמירת הנפש. וצ"ע.

יהי רצון שנזכה לישועת עולמים בחדש זה בו ישועות מקיפות

